

Un breve percorrido pola literatura pragmática e cinexética suxerido por escenas de caza de Galicia e Portugal

CONCEPCIÓN DELGADO CORRAL*

Presentación da carpeta

Debuxos de Galicia [e Portugal] (III):

Caza Medieval

de Alfredo Erias

Sábado 23 de Maio de 1998

Aula Municipal de Cultura (Betanzos)

O feito de estar aquí presentando unha carpeta de debuxos de escenas de caza de Galicia e Portugal na Baixa Idade Media, só se xustifica polo feito de eu estar vinculada a Portugal polo sentimento e polo corazón. Por esta vinculación miña páreceme ben todo o que teña que ver con ese país no plano cultural e defendo toda clase de estudos nos que se relacione a cultura de Galicia coa cultura de Portugal. Portugal histórica e xeograficamente é a nosa propia terra pois estamos dentro dos límites da vella Gallaecia, que chegaba polo sul ao río Mondego. Portugal é para nós, os galegos, a vella irmá esquecida e moitas veces rexeitada á quen non se lle dá a importancia que merece. Importa e é conveniente recoñecer que somos irmáns creando un sentimento de comunidade entre as dúas terras atlánticas daquén e dalén Miño e a isto está contribuíndo en parte Alfredo Erias, o autor desta carpeta de debuxos, a quen eu sinceramente felicito.

Sen entrar a discutir a verdadeira finalidade da literatura, se a literatura ten que ter unha finalidade práctica ou se se xustifica polo feito de ser unha obra artística, o certo é que desde sempre houbo unha literatura que se propoña ensinar algo, ben fora de tipo filosófico, moral, político ou práctico. Esta literatura pragmática é dominante na Idade Media, de tal maneira que moitas obras da literatura española son escritas cunha determinada finalidade, co propósito de ensinar algo. Así empezando por Alfonso X o Sabio, na obra *Libros de xadrez, dados e tablas*, danse normas para exercitar estes xogos. No *Libro de Patronio o del Conde Lucanor*, D. Juan Manuel ofrécenos unha colección de apólogos cos que o xove Lucanor é aconsellado polo seu criado Patronio. O mesmo Harcipreste de Hita no *Libro de Buen Amor* preséntanos unha serie de sentencias sobre o amor, as mulleres ou os clérigos. O Canciller López de Ayala en *Rimado de Palacio* fálanos das nove cousas para se un bo rei. Enrique de Villena na *Arte de Trovar* dá normas para compor versos. Este mesmo autor publica *Sobre el arte de quitar el mal de ojo*, tratado mistura de ciencia médica e superstición.

Na literatura portuguesa ocorre algo semellante, e sobre todo no século XV, cos prosadores de Avis dáse unha cantidade importante de literatura didáctica. Empezando polo rei D. João I (1357-1433), monarca que continúa a tradición peninsular dos reis-escritores como Alfonso X e D. Dinis. Estamos nun período de paz no que se vai desenvolver a cultura. Esta sae dos mosteiros para os palacios polo interese crecente dos nobres.

*Concepción Delgado Corral, betanceira, é Doutora en Filoloxía pola Universidade de Santiago de Compostela e Catedrática de Lingua e Literatura Galega do Instituto «Francisco Aguiar» de Betanzos.

Anuario Brigantino 1997, nº 20

Os eixos ideolóxicos sobre os que xira o mundo aristocrático baixomedieval son a guerra, o amor e a caza. A caza era unha actividade deportiva, indicadora de prestixio social e un medio de preparación para a guerra. Esta actividade deu orixe a unha ampla literatura cinexética con magníficos libros de montería, belamente ilustrados, verdadeiras xoias artísticas ao mesmo tempo que manuais prácticos da «arte venatoria».

A literatura de caza en Portugal ten o seu máis remoto inicio no tempo de D. Dinis co libro, hoxe desgraciadamente perdido, composto polo seu falsoiro, João Martins. Cos precedentes do século XIV do *Livro de Alveitaria* de Mestre Giraldo, importantísimo códice conservado na Biblioteca Nacional de Lisboa, e o *Tratado das enfermidades das aves de caça*, no século XV D. João I legounos o famoso *Libro de Montaria*, que trata da arte de cazar o oso e o xabarín. O libro responde a unha necesidade de formación cívica da nobreza desocupada por motivo da paz, mais que o seu rei non quere ver esquecida das virtudes militares. Este libro pode considerarse como unha réplica do de Alfonso XI de Castela titulado *Libro de Montería*. D. João acláranos os motivos que o levaron á composición de *Libro de Montaria*:

- aproveitamento deste deporte como exercicio pacífico da arte da guerra.
- creación das virtudes de coraxe, decisión e dureza
- educación palaciana dunha nobreza recente, de orixe burguesa
- observación dunha terapeutica espiritual e mental, na que o deporte da montería, deporte de reis, proporciona un medio de evasión e distracción das pesadas tarefas do goberno e da corte.
- fixación pola escrita dos saberes adquiridos polas xeracións pasadas.

Entre os textos de prosa galega, aínda que este xénero non acadou o mesmo desenvolvemento que a poesía, e coa mesma concepción de prosa pragmática ou instrumental, conservamos o *Libro dos cambeadores* e o *Tratado de albeitería*, este último do século XV e da autoría de Jordán Rubio de Calabria, importante polo feito de representar un costume social máis que polo seu valor literario.

Dentro desta liña de literatura pragmática, están as obras de D. Duarte, *Arte de bem cavalgar e Leal Conselheiro*. A primeira é o primeiro tratado de equitación aparecido en Europa.

En fin, dentro da literatura pragmática aínda teríamos que falar do Infante D. Pedro, duque de Coimbra e da súa obra *Livro da Virtuosa Benfeitoria*, tratado filosófico no que se encara a sociedade como «unha cadeia de favores» na liña do *De Beneficiis* de Séneca.

Os libros de caza apareceron en numerosos países, así en Italia son importantes *Caccia di Diana* de Giovanni Boccaccio, *Caccia col falcone* de Lorenzo de Médicis.

En Inglaterra destacan a comedia *The Wilde Goose Chase* (a caza da oca silvestre) de John Fletcher ou *The Hunting of the Snark* (a caza da «Snark»), poema heroico-cómico máis recente de Lewis Carroll, expedición mariña para dar caza a un animal imaxinario.

En Alemaña hai que destacar *Flö Hatz* (caza das pulgas), poema satírico de autor dubidoso, no que se contempla a actividade da caza desde os dous puntos de vista: o do cazador e o do cazado. A primeira parte, titulada «Lamento das pulgas» conta que unha pulga quere trasladarse do corpo dunha fregona a outra moza, pero é aconsellada polo seu pai que lle explica todo o que tivo que sufrir pola cruidade sanguinaria das mulleres. A segunda parte é unha defensa das mulleres, sentenciando que de agora en adiante as pulgas terán que residir e permanecer sobre os animais e só poderán picar ás mulleres en tres ocasións: no baño, durante o baile (nas pernas) e cando estean criticando (na lingua).

Debuxos de Galicia [e Portugal] (III)

CAZA MEDIEVAL

ALFREDO ERIAS

Abundante e variada literatura cinexética no panorama literario europeo, que é a manifestación dunha conducta social que se exterioriza tamén nos gravados nas pedras que Alfredo Erias estudiou en Galicia e Portugal, e que poñen de relevo a existencia dunha cultura común. O Museu do Carmo, na Alta en Lisboa ou a San Francisco de Betanzos, poden presentarnos seus sárcofagos ou capiteis gravados semellantes porque ao fin de contas, o noso pasado foi común.

De entre os debuxos de Alfredo Erias chámame especialmente a atención o número 11 no que figura unha representación da caza do cervo en Galicia, desenvolta nun capitel da igrexa de San Francisco de Lugo (S. XIV). O debuxo faime pensar inmediatamente no xograr Pero Meogo e nas palabras de Menéndez Pelayo en relación coas súas cantigas: «*Parece que resuenan los ecos de la trompa venatoria*», e así parece nesta fermosa cantiga:

*Tal vai o meu amigo
con amor que lle eu dei
como cervo ferido
de monteiro de El Rei*

As súas nove cantigas de amigo, que forman como un só poema, están habitadas por compracentes cervos e frescas fontes. Hai cervos vivos nestas cantigas mais tamén hai cervos feridos pola caza do amor, porque o cervo é en definitiva o símbolo do amante, simboloxía que se remonta á frase bíblica «*Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*», nunha mistura de amor profano e angustia e ansiedade da alma, que posteriormente renacerá e culminará na poesía renacentista española de San Juan de la Cruz.

Os cervos só deberían estar feridos simbolicamente na poesía, como amantes que sufren en soledade, o que ocorre no poema «*Cantiga do cervo solitario*» de Claudio Rodríguez Fer do libro *Poemas de amor sen morte*:

*Que che sexan propicias como albas
as ondas que radiente emita a tua beleza
como un torrente de augardente de caña
ou unha tramontana de tabaco de paipa.*

*Que atopes sempre un cervo solitario
que te ame como só aman os cervos solitarios.
que el te conduza inmune polo bosque salvaxe
e nos outeiros fraguentos e ocultos te ame.*

*Que xuntos sintades ao baixar das montañas
barcarolas nas ondas das praias
pastorelas tristeiras como serenas ialbas
i en romaxes e feiras vos distendan bailadas.*

Despois deste breve percorrido pola literatura pragmática e venatoria, pergúntome por que estamos afastados, por que andamos estúpida e incomprendidamente separados, nós, que tan ben nos entendemos e que tanta falta nos facemos. A pesar das aportacións galegas, á EXPO 98, non parece que este evento vaia dar un cambio significativo ás relacións de Galicia e Portugal. Nós, os galegos, temos que perder ese complexo de superioridade que nos fai ver unha insuficiencia falsa e improcedente nos nosos irmáns. Quizais haxa que presentar moitas obras como esta para que dunha vez nos aproximemos galegos e portugueses, por iso e por felicitar ó autor destes debuxos, Alfredo Erias, estou hoxe aquí.